

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE JAKO WARTOŚĆ WAŻNA W ROZWOJU ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ SPOŁECZEŃSTWA

THE NATURAL ENVIRONMENT AS A VALUE IMPORTANT IN THE DEVELOPMENT OF THE ENVIRONMENTAL AWARENESS OF THE SOCIETY

Gabriela Kucharczyk, Wiktoria Krzysztofek

ABSTRACT

These days, we can observe intense exploitation of all natural resources which is the consequence of growing needs of the rapidly developing civilization. This results in the deterioration of the natural environment. The research does not give an unequivocal answer as for the state of public awareness in the area of knowledge and ecological activities. Indications are that ecological education requires constant development and controlled implementation in all layers of the society.

Słowa kluczowe: świadomość ekologiczna, epigeosfera, środowisko, rabunkowa gospodarka, edukacja proekologiczna, degradacja środowiska

Key words: *environmental awareness, epigeosphere, the environment, draining of natural resources, pro-ecological education, environmental degradation*

I Ogólnokształcące Liceum Akademickie im Janiny Kossakowskiej-Dębickiej w Kielcach,
Gabriela Kucharczyk, e-mail: gabi64@opoczta.pl
Wiktoria Krzysztofek, e-mail: domnw@o2.pl

Opiekun merytoryczny/*Guardian substantive*: prof. nadzw. Ilona Żeber-Dzikowska

Wprowadzenie

Inspiracją do napisania niniejszego artykułu była lektura książki pt. Kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa. Teoria i praktyka, autorstwa Danuty Cichy, Elżbiety Buchcic, Ryszarda Kowalskiego, Teresy Stachurskiej-Maj, Anny Strumińskiej-Doktor, Edyty Wolter, Ilony Żeber-Dzikowskiej, opublikowanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w 2016 roku.

Szczególnie dogłębnie został przestudiowany rozdział Ilony Żeber-Dzikowskiej pt. Środowisko przyrodnicze jako wartość w kształtowaniu i rozwoju świadomości społeczeństwa.

Środowisko przyrodnicze, inaczej nazywane epi-

geosferą – termin ten precyzyjnie definiuje trójwymiarową otoczkę Ziemi, będącą punktem przenikania się: biosfery, litosfery, hydrosfery oraz atmosfery. W niej także zlokalizowane są wszelkie procesy geologiczne. Zawiera takie komponenty, jak:

- stosunki wodne, szeroko pojmowane jako hydrologia szaty roślinnej oraz gleb,
- budowa geologiczna – rzeźba terenu,
- fauna i flora.

Środowisko ulega dość znacznemu zróżnicowaniu, o którym w głównej mierze decydują poszczególne elementy wchodzące w jego skład, a także lokalizacja na kuli ziemskiej. Wyróżniamy tereny: górskie, rolnicze, leśne, pustynne, polarne oraz miejskie. Środowisko przyrodnicze to miejsce egzystencji i gospodarowania

człowieka. Łączy w sobie konsekwencje wpływu różnorodnych sił przyrodniczych. Nie jest stałe, lecz ciągle ulega ewolucyjnym zmianom.

W dzisiejszych czasach obserwujemy ogromną, wręcz rabunkową eksploatację wszelkich zasobów naturalnych. Powoduje to coraz bardziej zauważalny, pogarszający się stan środowiska przyrodniczego. Współczesny człowiek czuje się jak wszechwładny dyktator, który nie bierze jednak pod uwagę, że dobra i zasoby środowiska przyrodniczego są mocno ograniczone i żadne techniczne wynalazki nam ich nie przywrócą (Żeber-Dzikowska 2016).

Chcąc zapewnić sobie bezpieczeństwo oraz uchronić Ziemię przed katastrofą, wiele państw z całego świata dąży do znalezienia odpowiednich rozwiązań wszelkich zaistniałych konfliktów. Odpowiednia edukacja społeczeństwa to jedno z przyjętych rozwiązań, jej ważnym składnikiem jest edukacja obronna. Czym jest, jak należy ją rozumieć? Składa się na nią kompleks celowo zorganizowanych metod, procesów, form, działań, a także oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych, pozwalających uzyskać ciągle zmiany w wiedzy każdego człowieka oraz jego umiejętnościach. Edukacja ekologiczna jest jedną z form składających się na edukację obronną, obok edukacji prawnej, ekonomicznej czy militarnej.

Na przestrzeni ostatnich lat w większości państw na świecie zrozumiano, jak ogromną rolę odgrywa edukowanie społeczeństw, drogą do tego są trzy proste kroki:

1. Prognozowanie problemu.
2. Poznawanie danego problemu.
3. Rozstrzygnięcie problemu środowiskowego.

Wymienione powyżej etapy nie mogą być rozwiązane za pomocą technologii. Trzeba natomiast wpływać na zachowanie, a także systemy wartości populacji ludzi w odniesieniu do środowiska (UNESCO 1990). Z tych właśnie powodów duży nacisk kładzie się na edukację ekologiczną społeczeństwa, obejmującą oddziaływania dydaktyczno-wychowawcze oraz poszczególne postępowanie człowieka zakładające harmonijne życie z przyrodą i zachowania w momencie bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa ekologicznego.

Działania, jakie prowadziło każde państwo oddzielnie, nie przynosiły oczekiwanych rezultatów. Tylko rzetelna, sumienna, a przede wszystkim odpowiednia współpraca poszczególnych państw jest w stanie w pewnym stopniu zmniejszyć siłę cały czas rosnącego kryzysu ekologicznego. Światowa strategia ochrony przyrody pod egidą IUCN, czyli Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody, może przynieść iskrę nadziei w procesie rozwiązywania wszelkich zagrożeń ekologicznych. Fundamentalnym założeniem całego

przedsięwzięcia jest ochrona naturalnych zasobów Ziemi, koniecznych dla przetrwania ludzkości. Zakłada ona również, że cywilizacja nie będzie się w stanie prawidłowo rozwijać, jeśli nie podejmiemy odpowiednich kroków związanych z ochroną przyrody. Być może wydaje się ona banalna, jednak jest nie lada wyzwaniem, z któremu ludzkość musi stawić czoła. Wszystko dlatego, aby następne pokolenia żyły na Ziemi bez zagrożeń. Musimy wypracować w sobie mechanizm, który będzie opierał się na partnerstwie pomiędzy człowiekiem i naturą.

Kształtowanie świadomości ekologicznej

Każdy człowiek od początku swojego świadomego pocucia istnienia wpływa na otaczające go środowisko. Buduje swoje wzory zachowań czy też zwyczaje. Ogromny wpływ na jego zachowanie, ale również pracę, ma środowisko przyrodnicze, dlatego ważne jest poznanie poszczególnych elementów, np. krajobraz – architektura. My formujemy środowisko, a środowisko formuje nas. Najważniejszym elementem jest edukacja społeczeństwa. Możliwości kształcenia proekologicznego jest wiele, jednak nie chodzi o sposób w jaki zwiększamy swoją świadomość, a o cel, który różnymi drogami można osiągnąć.

Proces edukacji ekologicznej to składowa pięciu elementów, z których każdy jest równie ważny. Zaliczyć do nich możemy:

- wiedzę,
- kulturę,
- świadomość,
- wyobrażenia,
- sumienie (Kopczewski i in. 2009).

Nasz kraj kładzie bardzo duży nacisk na ekoedukację dzieci i młodzieży. Program nauczania obejmuje liczne konkursy, programy oraz akcje społeczne, mające na celu budowanie od najmłodszych lat świadomości ekologicznej oraz odpowiedzialności za środowisko. Jedną z najpopularniejszych akcji jest „Sprzątanie świata”. Całe przedsięwzięcie ma na celu posprzątanie okolicznych przydroży, parków, lasów oraz innych miejsc publicznych. W 2017 roku odbędzie się 23 edycja tego programu. Dzięki tego typu akcjom pomożemy wypracować odpowiednie zachowanie wśród najmłodszych, gdyż to właśnie oni za kilka lat będą musieli stawić czoła problemom związanym z ochroną globu.

Programy mające na celu zwiększenie świadomości ekologicznej powinny być tworzone również dla ludzi dorosłych i starszych. Aktualnie to właśnie oni stanowią główny trzon społeczeństwa i nawet najmniejsza pozytywna zmiana w ich zachowaniu będzie niezmier-

nie korzystna dla środowiska. Nie możemy dopuścić do tego, aby nasza planeta uległa totalnej destrukcji zanim młode pokolenie, wyznające wartości proekologiczne, nie przejmie pieczy nad jej ochroną.

Problemów, z którymi nasza planeta się zmagają, jest kilka. Zaliczyć do nich możemy:

- efekt cieplarniany,
- zanieczyszczenia wód,
- wyrąb lasów.

Szybki rozwój energetyki stał się bezpośrednią przyczyną wzrostu dwutlenku węgla w warstwie atmosfery. Doskonale wiadomo, że gaz ten w atmosferze znajduje się od początku istnienia życia na Ziemi, lecz w ciągu dwóch ostatnich stuleci równowaga między asymilacją a jego produkcją została drastycznie zachwiana. Zakłady produkują coraz większe ilości dwutlenku węgla, natomiast drzew, krzewów i roślin zielnych jest coraz mniej do jego wchłaniania (Gumuła, Piaskowska 2009). Energia docierająca do Ziemi ze Słońca jest w przeważającej części w formie światła widzialnego (400–700 nm). Część wiązki światła ogrzewa planetę, reszta jest od razu odbijana w postaci promieni podczerwonych, czyli inaczej mówiąc – energii cieplnej. Niestety obecność gazów cieplarnianych: dwutlenku węgla, metanu, tlenku azotu, freonu czy pary wodnej zatrzymuje promienie podczerwone. Skutkuje to nagrzewaniem się powietrza pomiędzy Ziemią a warstwą gazów cieplarnianych.

Do skutków tego właśnie procesu zaliczyć możemy między innymi: wzrost temperatury powietrza oraz mórz i oceanów, która skutkuje topnieniem biega-

wych lodowców, co z kolei podnosi ich poziom. Coraz częściej będziemy doświadczać klęsk żywiołowych, takich jak huragany czy tornada. Efektem nadmiernej parowania wody z mórz i oceanów będą powodzie, a także liczne lawiny w górach.

Problemy współczesnego świata dotyczące zanieczyszczenia wód to nie tylko znaczne ograniczenie dostępu do wody pitnej, której wykorzystywanie zdecydowanie góruje nad procesami jej odnowy. Również jej jakość ulega drastycznym zmianom, a procesy samooczyszczania występujące naturalnie w przyrodzie nie są wystarczające. Zanieczyszczenie wód polega na powstawaniu pejoratywnych zmian w sferze cech: biologicznych, fizycznych oraz chemicznych. Źródła ich mogą mieć podłoże czysto naturalne lub spowodowane działalnością człowieka. Drugie to przede wszystkim ścieki z terenów przemysłowych, składowisk odpadów czy terenów rolniczych. Konsekwencją zanieczyszczenia wód w głównej mierze przez układy biogeniczne czy biologiczne są między innymi: eutrofizacja zbiorników wodnych czy obecność w wodach bakterii, pasożytniczych pierwotniaków, grzybów wirusów toksyn czy helmintów. Wymienione powyżej czynniki zakłócają mikroflorę wód, co jest główną przeciwnością w ich ochronie. Zanieczyszczona woda stanowi główne zagrożenie zarówno dla społeczności ludzkiej, jak również dla zwierząt hodowlanych.

Ciągle śledzenie środowiska jest niezmiernie ważne: podąża w stronę polepszenia jakości wód, jak i ich odnowy. Aktualnie dość powszechnymi metodami stosowanymi w celu zbadania ich jakości są wskaźniki:

Fot. 1. Nad Morzem Bałtyckim w Jarosławcu (fot. W. Krzysztofek)
Photo 1. Over the Baltic Sea in Jarosławiec (Photo. W. Krzysztofek)

biologiczne, organoleptyczne oraz fizykochemiczne. Te pierwsze są dla badaczy z całego świata niezmiernie istotne, gdyż za ich pomocą można przybliżyć:

- czas skażenia,
- stopień trofizmu,
- zagrożenie jakie wywołują patogeny,
- pochodzenie i formę zanieczyszczenia,
- poziom przebiegu mineralizacji,
- zmiany środowiska wodnego już na wczesnym

etapie.

Pomimo wielu obecnie stosowanych metod, badacze wciąż poszukują tych najbardziej uniwersalnych (Guz, Doroszkiewicz 2003).

Wycinanie lasów, zwłaszcza tropikalnych, jest nie lada problemem. Nie bez powodu określa się je mianem „płuc” naszej planety. Jak wiadomo, drzewa absorbują z atmosfery dwutlenek węgla. W czasie spalania lub też w procesach rozkładu drzew cały zgromadzony w nich węgiel wraca z powrotem do atmosfery. Jeśli drzewa równoważą poziom uwolnionego i pobranego C, to bilans CO₂ nie ulega zmianom. Skutków wylesiania jest ogrom. Zaliczyć do nich możemy: pustoszenie obszarów oraz niszczenie procesów gospodarki wodnej. Woda pochodząca z opadów nie ma bariery, która mogłaby ją zatrzymać, tym samym spływa, powodując obsuwanie się ziemi. Kolejnym skutkiem tego procesu jest wyginięcie wielu gatunków roślin i zwierząt, których być może człowiek jeszcze nie zdołał dokładnie poznać. Średnio w trakcie 3 lat znika las o wielkości

obszaru naszego kraju. Gleba pozostawiona po lasach tropikalnych nie może zostać ponownie użyta do celów uprawnych bądź hodowlanych. Ludzie czasami nie zdają sobie sprawy z tego, jakie skutki przyniesie wyrąb lasów. Trafnie można to zobrazować jako podcinanie gałęzi, na której aktualnie się znajdujemy.

Kolejnym komponentem edukacji ekologicznej jest wiedza. Obejmuje ona wszelkie umiejętności i informacje dotyczące przebiegu mechanizmów w ekosystemach, również poznanie stosunków pomiędzy rodzajami działań człowieka w otaczającym środowisku przyrodniczym. Obejmuje także szczegółowe poznanie zanieczyszczeń, zagrożeń środowiska, ale i podejmowanych działań.

Wyobraźnia ekologiczna to predyspozycja dająca możliwości prognozowania konsekwencji działań ludzkich. Zaliczyć do niej możemy umiejętność dostrzeżenia związku między rozbudową cywilizacji, życiem każdego człowieka a procedurą zdarzeń powstających w środowisku, co objawia się zdolnością tworzenia odpowiednich działań, bezpiecznych pod względem ekologicznym. Wynikiem regularnego rozwijania świadomości ekologicznej jest kultura ekologiczna złożona z:

- ogółu wiedzy o środowisku, które nas otacza,
- umiejętności spostrzeżenia składowych danego zjawiska występującego w przyrodzie, a także współzależności jego składowych elementów,
- umiejętności podejmowania odpowiednich de-

Fot. 2. Widok z Platformy Widokowej na Szczeliniecu Wielkim. Jest to najwyższy szczyt (919 m.n.p.m) w Górach Stołowych (fot. W. Krzysztofek)

Photo 2. View from the View Platform on Szczeliniec Wielki. It is the highest peak (919 m) in the Stolowe Mountains (Photo. W. Krzysztofek)

cyzji wobec środowiska,

– powiększenia stanu bezpieczeństwa ekologicznego poprzez kreatywne myślenie, a także wprowadzanie innowacji.

Czy staliśmy się bardziej świadomi?

W 2004 roku przeprowadzono w Polsce badania sondażowe na 702 uczniach szkół: podstawowych, gimnazjalnych i licealnych z 7 województw. Zgromadzone wyniki okazały się bardzo zadowalające i przyniosły wiarę w młode pokolenie. 85% ankietowanych dostrzega związek między stopniem dewastacji środowiska przyrodniczego a stanem zdrowia człowieka. Co ciekawe, dostrzeżenie pogorszenia stanu środowiska nie wiąże się z miejscem zamieszkania. Równie zmartwiony jest mieszkaniec terenu zanieczyszczonego, jak i niezdegradowanego. 50% ankietowanych uważa, że wstąpienie Polski do Unii Europejskiej pociągnęło za sobą większą dbałość o ochronę środowiska przyrodniczego. Kolejną płaszczyzną badań było określenie możliwości dostępu do informacji na temat zanieczyszczenia środowiska oraz wpływu korzystania z tych informacji na zdrowie. Około 50% ankietowanych twierdzi, że dostęp do tych danych nie jest w żadnym stopniu utrudniony, 1/3 ankietowanych uważa, że jest on ograniczony, natomiast 10% uważa, że nie ma możliwości dostępu do takich informacji. Zestawiając te badania z badaniami z lat 80. i 90. XX w. można stwierdzić, że świadomość ludzi wzrosła, a indywidualna działalność Polaków znacznie przyczyniła się do polepszenia stanu środowiska przyrodniczego (Jarosz i in. 2016).

Podobne badania przeprowadziła I. Żeber-Dzikowska w roku 2015 w uczelniach wyższych województwa świętokrzyskiego i mazowieckiego na grupie 2579 studentów różnych kierunków. Niestety tutaj okazało się, że młodzież nie uznaje środowiska przyrodniczego za znaczącą i ważną wartość w ich życiu. Zdecydowanie wyżej młodzi cenili sobie znalezienie dobrej pracy, pieniądze, miłość, otaczanie się przyjaciółmi. Uzasadniali swoją postawę tym, że człowiek nowoczesny, zajęty wieloma sprawami dnia codziennego, nie ma czasu ani ochoty zajmować się sprawami związanymi z ochroną środowiska. Chce żyć wygodnie i komfortowo (Żeber-Dzikowska 2016).

Podsumowując, środowisko przyrodnicze powinno być dla każdego człowieka wartością nadrzędną. To dzięki niemu uczymy się żyć, poznajemy wszelkie mechanizmy zachodzące w przyrodzie, a także poszerzamy swoją wiedzę na temat fauny i flory. Bez względu na wszystko jest ono źródłem wielu pozytywnych

rzeczy. Aby być szczęśliwymi, musimy dbać o otoczenie, w którym żyjemy, ponieważ znacząco wpływa na jakość naszego życia. „Obecna cywilizacja jest odbiciem niczym nieskrępowanego pędu do zysku i do natychmiastowego zaspokajania prawdziwych lub rzekomych potrzeb wzrastającej liczby ludności. Jednym z największych błędów popełnianych przez człowieka jest zbyt łatwe przecenianie zasobności przyrody” (Buchcic 2016). Dlatego też, biorąc pod uwagę wyniki badań na przestrzeni ponad trzydziestu lat, należy stwierdzić, że prawidłowo realizowana edukacja proekologiczna jest niezbędnym elementem w kształceniu każdego człowieka na każdym etapie jego życia. Jest w pewnym stopniu kluczem – niezbędnym warunkiem, do uzyskania pełni zadowolenia oraz czerpania pozytywnej energii z otaczającej nas przyrody.

Literatura

- Buchcic E., 2016. Gospodarka i społeczeństwo – zależności środowiskowe (w:) Kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa. Teoria i praktyka. Cichy D., Buchcic E., Kowalski R., Stachurska-Maj T., Strumińska-Doktor A., Wolter E., Żeber-Dzikowska I., Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 129-149.
- Cichy D., Buchcic E., Kowalski R., Stachurska-Maj T., Strumińska-Doktor A., Wolter E., Żeber-Dzikowska I., 2016. Kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa. Teoria i praktyka. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, s. 7-199.
- Gumuła S., Piaskowska M., 2009. Emisja dwutlenku węgla a zagrożenie efektem cieplarnianym, *Polityka energetyczna*, t. 12, zeszyt 2/2,
- Guz K., Doroszkiewicz W., 2003. Kontrola i ocena jakości wody w ochronie środowiska i zdrowia publicznego, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Przyrodniczych, R. 11, nr 4, s. 22-31.
- Jarosz W. i in., 2016. Postawa proekologiczna wyrazem troski o środowisko i własne zdrowie, *Instytut Ekologii terenów uprzemysłowionych w Katowicach*, s. 3-5.
- Kopczewski M., Fibisiak J., Kościelniak R., 2009. Edukacja ekologiczna jako ważny komponent edukacji obronnej środowiska, *Zeszyty naukowe Akademii Marynarki Wojennej*, R. XLX, nr 4(179), s. 63-67.
- UNESCO, UNEP, Międzynarodowa strategia edukacji środowiskowej LOP, Warszawa 1990
- Żeber-Dzikowska I., 2016. Środowisko przyrodnicze jako wartość w kształtowaniu i rozwoju świadomości społeczeństwa, (w:) Kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa. Teoria i praktyka. Cichy D., Buchcic E., Kowalski R., Stachurska-Maj T.,

Strumińska-Doktór A., Wolter E., Żeber-Dzikowska I.,
Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wy-
szyńskiego, Warszawa, s. 103-128.

STRESZCZENIE

W dzisiejszych czasach można zaobserwować intensywną eksploatację wszelkich zasobów naturalnych, wynikającą z rosnących potrzeb gwałtownie rozwijającej się cywilizacji. Skutkiem tego jest coraz gorszy stan środowiska przyrodniczego. Przeprowadzone badania nie dają jednoznacznego wyniku jeśli chodzi o stan świadomości społeczeństwa w obszarze wiedzy i działań proekologicznych. Wiele wskazuje na to, że edukacja proekologiczna wymaga stałego rozwijania i kontrolowanego wdrażania wśród przedstawicieli wszystkich warstw społeczeństwa.